

Univerzita Hradec Králové

Ústav sociální práce

Poradenství a pomoc obětem trestných činů

Bakalářská práce

Autor: Petra Fiedlerová

Studijní program: B6731 Sociální politika a sociální práce

Studijní obor: Sociální práce ve veřejné správě

Vedoucí práce: PhDr. Daniela Květenská, Ph.D.

Hradec Králové

2017

Zadání bakalářské práce

Autor:	Petra Fiedlerová
Studium:	U1470
Studijní program:	B6731 Sociální politika a sociální práce
Studijní obor:	Sociální práce ve veřejné správě
Název bakalářské práce:	Poradenství a pomoc obětem trestného činu
Název bakalářské práce AJ:	Counseling and assistance for victims of crime

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se bude zabývat poradenstvím, pomocí a podporou pro oběti trestného činu na odborných pracovištích. Definuje pojem oběť a viktimologie a informuje o organizacích, které poskytují tuto pomoc. Zaměřuje se na trestněprávní úpravu, s ohledem na zákon č.45/2013 o obětech trestných činů. Absolventská práce bude prostřednictvím kvalitativního výzkumu zkoumat způsob intervence odborných poradenských pracovišť poskytující pomoc obětem trestného činu.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. Forenzní psychologie. 3., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila a Petra VITOUŠOVÁ. Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007.

JELÍNEK, J., GŘIVNA, T. a kol. Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu. Praha: Leges, 2012.

Garantující pracoviště:	Katedra sociální práce a sociální politiky Ústav sociální práce
Vedoucí práce:	PhDr. Daniela Květenská, Ph.D.
Oponent:	JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.
Datum zadání závěrečné práce:	30. 4. 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením vedoucí bakalářské práce a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 20. 6. 2017

Petra Fiedlerová

Poděkování

Děkuji paní PhDr. Daniele Květenkové, Ph.D. za odborné vedení mé bakalářské práce a cenné připomínky. Chtěla bych zde také poděkovat mé rodině za podporu, kterou mi poskytovala nejen při psaní práce, ale po celou dobu studia.

Abstrakt

FIEDLEROVÁ, Petra. *Poradenství a pomoc obětem trestných činů*. Hradec králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce.

Bakalářská práce se zabývá tématem práv obětí trestných činů. Zaměřuje se na práva, která jsou obětem deklarována podle zákona 45/2013 Sb. o obětech trestných činů. Teoretická část závěrečné práce se skládá ze tří kapitol. První kapitola popisuje základní témata oboru viktimologie a definuje pojmy jako je oběť a typologie obětí. Zabývá se psychologií obětí a častým jevem, tedy viktimizací, kterou je oběť ohrožena během trestního řízení. Druhá kapitola se věnuje jednotlivým právům obětí, které mají za cíl se vyhnout vzniku viktimizace. Nakonec třetí kapitola shrnuje, jaké formy pomoci a poradenství mohou oběti očekávat od institucí zapsaných v Registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů a orgánů činných v trestním řízení.

Cílem závěrečné práce je zjistit, jak se změnila nabídka forem pomoci a poradenství obětem po uvedení v platnost „zákonu o obětech“ v roce 2013. K dosažení odpovědi na hlavní výzkumnou otázku bylo použito kvalitativního výzkumu a realizovaných interview s informanty, kteří pracují s oběťmi v Hradci Králové a Pardubicích.

Klíčová slova: oběť, zákon č. 43/2013 Sb. o obětech trestných činů, viktimizace, odborná pomoc obětem, peněžitá pomoc

Abstract

FIEDLEROVÁ, Petra. *Counseling and assistance for victims of crime*. Hradec Králové, 2017. Bachelor degree thesis. University of Hradec Králové, Institut of Social work.

The bachelor thesis deals with the subject of victims' rights. It focuses on the rights declared to victims under Act 45/2013 Coll., victims of crime. The theoretical part of the final thesis consists of three chapters. The first chapter describes the basic topics of the victimology field and it defines concepts such as the victim and typology of victims. It deals with the psychology of the victims and the frequent phenomenon, which is the victimization that the victim is threatened during criminal proceedings. The second chapter deals with the individual rights of victims, aiming to avoid the formation of victimization. Finally, the third chapter summarizes what victims can expect about counseling and assistance from institutions registered in the Register of Assistance to Victims of Crime and Law enforcement authority

The aim of the final work is to find out how the offer of forms of assistance and counseling to victims changed after the entry into force of the "Victims Act" in 2013. In order to answer the main research question, qualitative research and interviews was used with informants working with victims in Hradec Králové and Pardubice.

Keywords: victim, Act 45/2013 Coll., victims of crime, victimization, professional assistance, financial assistance

Obsah

Úvod.....	10
1 Oběť trestného činu.....	11
1.1 Vymezení základních pojmů.....	11
1.2 Typologie obětí	12
1.3 Psychologie obětí	14
1.3.1 Viktimizace.....	14
1.3.2 Důsledky trestného činu pro oběť.....	15
1.3.3 Syndrom oběti – mýty a předsudky	16
2 Reflexe práv obětí v nové legislativě.....	18
2.1 Vývoj práv obětí u nás	18
2.2 Pojmy obětí, zvláště zranitelná oběť a poškozený.....	20
2.3 Vymezení jednotlivých práv obětí	21
2.3.1 Právo na poskytnutí odborné pomoci	22
2.3.2 Právo na informace.....	22
2.3.3 Právo na ochranu před hrozícím nebezpečím.....	23
2.3.4 Právo na ochranu soukromí	23
2.3.5 Právo na ochranu před druhotnou újmou	24
2.3.6 Peněžitá pomoc.....	24
2.4 Práva zvláště zranitelných obětí	26
2.5 Předběžná opatření	26
3 Formy pomoci a poradenství obětem trestných činů	28
3.1 Laická pomoc	28
3.2 Registr poskytovatelů pomoci obětem trestného činu	29
3.2.1 Bílý kruh bezpečí	29
3.3 Sociální poradenství	30
3.4 Psychologická intervence.....	30
3.4.1 Jednání a komunikace s obětí trestného činu	32
3.5 Institut důvěrníka a zmocněnce.....	33
3.6 Restorativní programy.....	33
4 Výzkumná část.....	34
4.1 Hlavní cíl výzkumu a hlavní výzkumná otázka	34
4.2 Formulace výzkumných otázek.....	34

4. 2. 1 Výzkumná otázka VO 1	34
4. 2. 2 Výzkumná otázka VO 2	35
4. 2. 3 Výzkumná otázka VO 3	35
4. 3 Zvolená výzkumná strategie	35
4. 4 Transformace dílčích cílů.....	36
4. 5 Charakteristika výzkumného souboru.....	38
4. 6 Popis organizace a průběh výzkumu.....	39
4. 6. 1 Analýza získaných dat.....	39
4. 7 Rizika výzkumu	39
4. 8 Popis výsledků podle vytyčených výzkumných otázek.....	40
4. 8. 1 Výzkumná otázka č. 1	40
4. 8. 2 Výzkumná otázka č. 2	41
4. 8. 3 Výzkumná otázka č. 3	43
4. 9 Interpretace a shrnutí dílčích zjištění	45
Závěr	48
5 Seznam literatury	49

Seznam použitých zkratk

ZOTČ – zákon č. 43/2013 Sb., o obětech trestných činů

PMS ČR – Probační a mediační služba České republiky

Seznam tabulek

Tab. 1: Dělení pravých obětí.....	13
Tab. 2: Transformační tabulka.....	36
Tab. 3: Informanti	38

Úvod

K tématu, které řeší poradenství a pomoc obětem trestných činů mě přivedla zkušenost z praxe v Probační a mediační službě ČR, během které jsem se zúčastnila zasedání multidisciplinárního týmu spolupracujícího na zkvalitňování procesu vyrovnávání se oběti s trestným činem a jejím provázením v obtížné životní situaci. Vzhledem k tomu, že v roce 2013 vešel v platnost nový zákon o obětech trestných činů, rozhodla jsem se zpracovat závěrečnou práci o tom, jak se poradenství a pomoc obětem trestného činu s ohledem na přijetí nového zákona změnilo.

Charakter práce je teoreticko-empirický. S oporou o odbornou literaturu jsem v teoretické části nejprve vysvětlila některá viktimologická témata, kde jsem se zmínila o viktimizaci, jejíž vznik ohrožuje proces vyrovnávání se oběti s důsledky trestného činu. Na toto téma reaguje druhá kapitola, která se věnuje nové legislativě, jednotlivým právům oběti, které vznikly s účelem chránit oběť a sloužit jako prevence před vznikem druhotné újmy obětí, tedy viktimizace. Třetí kapitola popisuje, jaké instituce nabízejí pomoc a poradenství obětem a jaké formy pomoci mohou obětem nabídnout.

Cílem výzkumné části práce je zjistit, jak se změnila nabídka poskytovaných forem pomoci a poradenství obětem trestných činů po uvedení v platnost zákona o obětech trestného činu. K získání odpovědi na hlavní výzkumnou otázku jsem zvolila metodu polostrukturovaného interview v rámci kvalitativního výzkumu a oslovila jsem pět pracovišť, kde se sociální pracovníci či policisté s oběťmi trestných činů setkávají.

Bakalářská práce reflektuje uvedení nové legislativy v oblasti obětí trestné činu a pozoruje uvedení zákona v praxi. Výsledky výzkumné části mohou posloužit jako informační zdroj studentům, veřejnosti, odborníkům, kteří se v praxi setkávají s danou cílovou skupinou a mohou porovnat, jak vnímají změny, které přinesl zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, jednotlivá dotazovaná pracoviště.

1 Oběť trestného činu

Pro orientaci v tématu pomoci a poradenství obětem trestného činu je na začátek zařazena kapitola, která se věnuje definování pojmu oběť a informacím, které s tím souvisejí. Ke kvalitnějšímu zajišťování práv oběti přispívá obor viktimologie. Tomuto oboru je zde věnován prostor a především jeho poznatkům, které se týkají typologie a psychologie oběti a které přispívají k rozvoji poskytovaných služeb pro oběti trestného činu. Oběť bývá poškozována nejenom na majetku či fyzickém zdraví, ale také po psychické stránce. Proto jsou zde popsána témata, která se věnují viktimizaci, způsobům, jak vést komunikaci s obětí, poznatkům o důsledcích trestného činu na oběť a syndromu oběti.

1.1 Vymezení základních pojmů

Viktimologie jako obor, který se zabývá oběťmi, své počátky vývoje zažívala ve 30. letech minulého století. Zvýšenou pozornost k problematice ochrany práv oběti se badatelé ve světě obrátili v 80. letech. Společně s viktimologií se této otázce věnovala kriminalistika a později i kriminologie. „*Již v roce 1973 se konalo první mezinárodní sympozium, které zorganizoval Israel Drapkin, protože se domníval, že kriminologové se více věnují pachatelům a zločinu*“, zatímco obětem byla věnována menší pozornost. (Čírtková, 2007, s. 11)

Viktimologie podle Bouřy (2007) je vědní obor, jehož předmětem je zkoumání:

- a) osoby oběti (její biosociální a psychologické vlastnosti),
- b) vztahů mezi pachatelem a obětí,
- c) procesu viktimizace, zejména postavení oběti v něm,
- d) role oběti v průběhu trestného řízení (odhalování, vyšetřování, soudní řízení),
- e) pomoci obětem, způsobů jejich odškodnění a rehabilitace,
- f) ochrany občanů před viktimizací.

Cílem viktimologie je rovněž vytvářet poznatky o tom, jak se preventivně vyhybat roli oběti. Definice oběti trestného činu nebyla do roku 2013 právně zakotvena. Nově vzniklý zákon o obětech trestného činu č. 45/2013 Sb. (dále ZOTČ) jak uvádí Velikovská (2016, s. 15) „*zohledňuje lidský rozměr uplatňovaných práv*“ a za oběť

považuje: „fyzickou osobu, které bylo nebo mělo být trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková nebo nemajetková újma nebo na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil“ (§ 2 odst. 2 ZOTČ). Viktimologie rozděluje oběti trestného činu do tří základních skupin (Zbořilová in Velikovská, 2016):

- a) **Primární** oběť, která je přímo zasažena trestným činem (samotná oběť).
- b) **Sekundární** oběti jsou osoby, které mají k oběti silný emocionální vztah a prožívají její újmu jako svou vlastní (partner, rodinní příslušníci).
- c) a nakonec **terciární** oběti, kam lze zařadit blízké sociální okolí (např. přátelé, sousedé).

Definici trestného činu vymezuje trestní zákoník, který říká, že: „*Trestným činem je protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně*“ (§ 13 odst. 1 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník ve znění pozdějších předpisů).

1.2 Typologie obětí

Existuje několik typologií obětí. Od 50. let 20. stol. se začíná objevovat například dělení osob podle toho, jak jsou náchylné k viktimizaci, podle podílu na vzniku trestného činu a jiní badatelé dělí oběti podle věku nebo pohlaví, či rozlišují míru poškození oběti. V českém prostředí veřejně známá policejní psycholožka Ludmila Čírtková dělí oběti podle reakce na trestný čin na:

- a) oběť s expresivní reakcí x oběť s kontrolovanou reakcí podle intenzity vnějšího chování,
- b) oběť pasivní, odevzdanou x oběť aktivní (Čírtková, 2004).

Obdobně rozděluje tato autorka oběti podle akceschopnosti (agency) osoby, která má vliv na vnímání trestného činu oběti. Slovu akceschopnost lze v tomto smyslu rozumět jako *víře ve vlastní schopnosti aktivně ovlivňovat některé události* (Čírtková in Velikovská, 2016, s. 30). Čírtková s ohledem na akceschopnost jedince rozděluje oběti na aktivní, které se cítí silně a věří ve svou schopnost ovlivňovat události, a na pasivní, která nevěří tomu, že dokáže nastalou situaci ovlivnit a má neujasněnou akceschopnost.

Oběti se také liší v deklaraci a percepci trestného činu. Deklarace v tomto pojetí znamená nahlášení trestného činu na Policii ČR a percepce představuje vnímání míry poškození oběti na vlastní osobě. Přehledně toto dělení zachycuje následující tabulka:

Tab. 1: Dělení pravých obětí (Velikovská, 2016, s. 31)

+ percepce	
<p>Oběť trestný čin oznámí na PČR a pociťuje jej jako újmu.</p> <p>(pravděpodobně stále nejčtenější typ oběti trestného činu)</p>	<p>Tzv. latentní oběť – delikt neoznámí, byť se jím cítí být poškozena.</p> <p>(oběť trestného činu spáchaného obávanou blízkou osobou – domácí násilí, intrafamiliární sexuální zneužívání apod.)</p>
+ deklarace	- deklarace
<p>Oběť delikt oznámí (často pod nátlakem okolí), nicméně necítí se jím být poškozena (prozatím).</p> <p>(oběť komerčního sexuálního zneužívání, některá dětská oběť sexuálního zneužívání obdivovanou osobou – viz trenér, sbornistr apod.)</p>	<p>Oběť delikt na PČR neoznámí a nepociťuje jej jako újmu (případně prozatím).</p> <p>(oběť trestného činu, která o deliktu neví nebo si jej vzhledem ke svým kognitivním možnostem neuvědomuje; – osoba mentálně retardovaná, senilní, nezralá – viz děti atd.)</p>
- percepce	

V roce 2010 vznikla typologie obětí, která reaguje na rozvoj psychologických služeb pro oběti trestného činu. Typologie vznikla výsledkem spolupráce Policie ČR a Bílého kruhu bezpečí, o. s., a zahrnuje oběti v tom nejširším slova smyslu. Týká se nejenom primárních obětí, ale zahrnuje i pozůstalé. Oběti rozdělujeme z hlediska poskytnutí včasné psychologické péče již na místě trestné události. „*Dělení vychází z důležitosti pro oběť svého včasného odborného zabezpečení, respektive podle aktivity, kterou musí samy vyvinout při hledání následné pomoci.*“ (Velikovská, 2016, s. 30) Jde o:

- a) zlomené oběti - např. oběti úmyslných trestných činů, pokusu vraždy nebo zabití, úmyslné těžké újmy na zdraví nebo oběti znásilnění. Samy vzhledem k prožitému otřesu zpravidla pomoc aktivně nevyhledávají. Takové oběti jsou vyhledávány pro následnou péči poskytovateli akutní krizové intervence z řad Policie ČR, kde s nimi pracují krizoví interventi či policejní psychologové.
- b) zranitelné oběti – jde převážně o zvlášť zranitelné oběti definované podle ZOTČ, oběti domácího násilí, stalkingu, násilí z nenávisti, oběti dopravních nehod, pozůstalí po obětech nehod, rodinný příslušníci pohřešovaných osob a jiní. Přestože psychické

následky této skupiny obětí jsou rovněž rizikové, po poskytnutí akutní krizové intervence od policejních krizových interventů, jsou tyto osoby vedeny k vlastní iniciativě hledání odborné pomoci. (Velikovská, 2016, s. 30-31)

1.3 Psychologie obětí

Viktimologie se také věnuje psychologii oběti. Obsahem jejího zkoumání je zjišťovat podstatu traumatizace, kterou vyvolává trestný čin. Zabývá se tím, jak oběť prožívá trestný čin, jaké volí mechanismy vyrovnávání se s nastalou nepříznivou sociální situací. Rovněž sleduje dopady trestného činu na oběť. Tato témata závěrečná práce dále rozvíjí.

1.3.1 Viktimizace

Pojem viktimizace představuje proces, v němž se potenciální oběť stává obětí skutečnou. Tento proces nekončí po samotném trestném činu, ale pokračuje prostřednictvím následujících událostí. *Trestný čin bývá úvodním dějem, na který navazují další zraňující události.* (Květenská, 2015, s. 261)

Běžně se rozlišují dvě fáze viktimizace:

a) **primární** – je spojena bezprostředně s trestným činem.

Zahrnuje tzv. primární rány, které jsou trojího druhu – fyzické, finanční, emocionální újmy. Oběť se musí vyrovnávat s pocitem zneuctění, ztráty důvěry, a ztráty pocitu autonomie. (Čírtková, 2007)

b) **sekundární**

Sekundární viktimizace může nastat po spáchání trestného činu a nesouvisí již s pachatelem. Vzniká, pokud oběť zažívá druhotnou újmu. Ovšem touto fází oběť nemusí procházet. Většinou ji pociťuje, pokud je s ní nešetrně zacházeno při kontaktu s jinými institucemi (orgány činnými v trestním řízení, při lékařském vyšetření, při setkání s médii a reakcemi okolí atd.). Trestní právo se v současné době snaží posilovat práva oběti, aby byl omezen vznik sekundární viktimizace. (Květenská, 2015)

Sekundární rány jsou psychologického charakteru a považují se často za výraznější druh zraňování než primární rány. Patří k nim trojice pocitů – nespravedlnost, nedůstojnost, izolace. Nespravedlivě může oběť vnímat proces vyšetřování nebo nemusí souhlasit s nepřiměřeným trestem pro pachatele. Během výslechů může zažívat ponížení. Navíc některé výzkumy napovídají tomu, že okolí se spíše vyhýbá kontaktu s obětí. (Čírtková, 2006)

Velikovská (2016) se navíc zmiňuje o **terciární** viktimizaci. Ta se může objevit i přesto, že z objektivního hlediska došlo k nápravě či odškodnění. Její vznik je závislý na tom, jak se člověk vyrovnává s prožitou kritickou událostí a spočívá v osobnostních zvláštностech člověka. Může docházet k trvalé změně psychiky, kdy jedinec ztrácí důvěru k místu, kde se stal trestný čin (např. změna zaměstnání úřední pracovnice banky, kterou přepadli) nebo přestává důvěřovat lidem (sociální izolace).

1. 3. 2 Důsledky trestného činu pro oběť

Po spáchání trestného činu se u oběti může objevit řada obav, především během procesu trestního řízení. Obavy plynou například z opakovaného setkání s pachatelem před soudem, obava z nepřiměřeného trestu pro pachatele, obava z pomsty způsobené po propuštění pachatelem, pomsty od jeho rodiny či přátel (Sochůrek, 2003). Oběť tak bývá vystavena stresovým situacím. Přijetím ZOTČ se situace ochrany oběti zlepšila a zákon se například snaží poskytnout obětem takovou ochranu, aby se snižovalo riziko vzniku druhotné újmy, tedy sekundární viktimizaci.

Dopad trestného činu na oběť je vždy osobě vlastní. Čírtková, Vitoušová (2007) mezi faktory ovlivňující dopad řadí: previktimnost osobnosti, okolnosti trestného činu a reakci okolí. Autorky zde v rámci previktimních osobností pracují s pojmy jako je iluze kontroly, kdy osoba, která je přesvědčena o faktu, že nemůže být ohrožena trestným činem, může následně čelit větší psychické zátěži. Zmiňují zde pojmy poučená a nepoučená oběť, kde větší informovanost o možnostech pomoci oběti přispívají k snadnějšímu vyrovnání se s dopady trestného činu na život oběti.

Na výsledný dopad mají vliv okolnosti trestného činu:

- stupeň či míra násilí ukrytého v kriminálním činu,
- stupeň či míra ponížení či pošpinění oběti,

- hodnocení vlastního chování v průběhu činu,
- chování ostatních na místě incidentu.

Reakce okolí hraje důležitou roli při vyrovnávání se s dopady trestného činu. Nevhodný je přístup, kdy okolí oběti zvolí strategii ignorování faktu trestného činu, kdy se snaží vyhýbat hovoru o bolavých místech. *Existují zvláště citlivé postviktimitizační úseky, ve kterých se rozhoduje o psychických následcích oběti. Patří k nim:*

- časový interval těsně po trestném činu (přibližně prvních 48 hodin),
- první kontakt s profesionály (policista, lékař),
- návrat z nemocnice domů, návrat do všedního dne (např. nástup do práce) (Čírtková, Vitoušová, 2007, s. 28).

1. 3. 3 Syndrom oběti – mýty a předsudky

Viktimologie se rovněž zabývá zvláštnostmi viktimizace u vybraných druhů zločinů, tedy tím, jaké změny v chování a prožívání jsou typické pro dané oběti (např. oběti znásilnění, oběti domácího násilí, či týrané a zneužívané dítě). Ve společnosti se objevují předsudky a mýty vůči těmto skupinám obětí, což může ovlivnit průběh vyrovnání se oběti s následky trestného činu při setkávání se s reakcemi okolí. Čírtková, Vitoušová (2007) uvádí například tyto:

a) mýty obecně o obětech

- mýtus o pomstychtivosti obětí zločinu,
- mýtus o neexistenci spravedlivého trestu pro pachatele – ve skutečnosti oběti většinou jde o narovnání újmy, nikoliv o trest pachatele,
- mýtus o predestinované oběti,

b) mýty o obětech domácího násilí

- mýtus o sociálně slabých rodinách,
- mýtus černobílého vnímání aktérů domácího násilí – nikdo nemá právo druhého týrat,
- mýtus o typické oběti a typickém pachateli, atd.

Velikovská (2016) zmiňuje také:

c) mýty o obětech znásilnění

- mýtus o slušných a neslušných ženách,
- většina ohlášených znásilnění je falešná – ve skutečnosti znásilnění představuje vysoce latentní kriminalitu,
- znásilnění probíhá formou přepadení neznámým pachatelem – většina znásilnění se odehrává v sociální blízkosti (mezi partnery, kolegy atd.)

Viktimologie v současné době vytvořila několik nových typologií obětí, které reagují především na jejich potřeby po spáchání trestného činu a během vedení trestního řízení. Proto je v této kapitole věnován prostor dělení obětí na zlomené a zranitelné oběti, jejichž uspokojení potřeb může být rozdílné. Zlomené oběti, ke kterým mohou patřit oběti úmyslného pokusu o ublížení na zdraví nebo znásilnění, jsou často natolik otřesené z nastalého trestného činu, že policejní psychologové nebo krizoví intervenční musejí aktivně tyto osoby vyhledávat a ošetřovat jejich psychický stav tak, aby se dokázaly vyrovnat s nastalou nepříznivou situací a vrátily se co nejdříve do plnohodnotného života. S tím souvisí i to, že některé trestné činy zůstávají latentní. Moderní dělení obětí zohledňuje i to, jak oběť deklaruje a percipuje trestný čin. Tedy jak se cítí být ohrožena trestným činem a zda jej ohlásí na Policii ČR. Postupným vývojem oboru viktimologie od 80. let minulého století bylo vytvořeno mnoho poznatků, díky kterým vznikl nový zákon o obětech. Přijetím tohoto zákona v roce 2013 se rozvinula snaha přistupovat k obětem s větším respektem a zároveň chránit oběť během trestního řízení před vznikem druhotné újmy.

2 Reflexe práv obětí v nové legislativě

Dne 1. 8. 2013 nabyl v plném rozsahu účinnosti zákon č. 45/2013., o obětech trestných činů (dále ZOTČ) a o změně některých zákonů, který shrnul a novelizoval práva oběti trestného činu (dále oběť), doposud roztržštěná do několika zákonů, a přispěl významnou měrou k posílení práv oběti. ZOTČ upravuje dvě základní oblasti: práva obětí trestných činů, včetně práva poskytování peněžité pomoci oběti ze strany státu, a za druhé vztahy mezi státem a subjekty, které poskytují služby oběti. (Jelínek, 2014).

Před vznikem uvedeného zákona v našem trestním právu převažovala práva pachatelů nad právy oběti. Vicherek (2013) uvádí v článku o obětech trestných činů a jejich právech: „*Tento zákon vznikl proto, že poškozený (nejen oběť) bývali a stále ještě bývají vnímány jako pramen důkazu, kdy jejich zájem je podřízen zájmu státu na vyšetření a odhalení trestné činnosti, a ochrana poškozených (oběti) nebyla nijak vysoká. Orgány činné v trestním řízení v tomto směru k poškozeným (obětem) přistupovali, často bez větší empatie či citlivosti.*“ Cílem tohoto zákona je tak zlepšit postavení oběti (poškozeného) v několika oblastech tak, aby s obětí bylo zacházeno s úctou, respektem a byla jim nabídnuta účinná pomoc s ohledem na vzniklou situaci, do které se dostaly nikoliv vlastní vinou.

Právy obětí a jejich významem se zabývá druhá kapitola. Ve výzkumné části je zkoumáno, jak policie a některé subjekty zapsané v registru poskytovatelů služeb pomoci obětem vnímají tento zákon a jak se vydání ZOTČ promítlo do práce s oběťmi.

2. 1 Vývoj práv obětí u nás

Doba, kdy úloha oběti spočívala nanejvýš v podání trestního oznámení a svědectví ve prospěch obžaloby, se postupem času pomalu měnila. S postavení oběti, jako se subjektem ohleduplného zacházení ze strany státu, nebylo zpočátku počítáno. Velikovská (2016) uvádí, že před posílením práv oběti ještě v 50. či 70. letech 20. století dokonce vznikaly v zahraničí zavádějící filadelfské výzkumy, které se snažily stanovit preventivní opatření, jak se vyhnout rizikovým situacím. Ovšem z některých

jejich závěrů vyplynulo, že za postavení oběti si některé osoby mohou samy (např. provokováním, započítím fyzického násilí nebo u žen, které byly znásilněny flirtováním). Na oběť to tak vrhalo špatné světlo. Stav se začal měnit na přelomu 80. let 20. století, kdy se badatelé začali zaměřovat na oběť a její práva.

V České republice bylo postavení oběti (tedy poškozeného) upraveno pouze v trestním řádu z roku 1961, který dosud platí. Jednalo se především o práva na náhradu škody, předkládání důkazů, právo účastnit se hlavního líčení před soudem apod.. Avšak okruh práv obviněného, bez jehož přítomnosti se nemohlo téměř pokračovat v trestním řízení, byl mnohem širší, než poškozeného. Jedním z prvních významných práv obětí, kterým byla způsobena škoda na zdraví nebo v případě osoby pozůstalé po oběti (ovšem ne pro ostatní typy obětí), bylo přiznání práva na peněžitou pomoc ze strany státu (odškodnění), které začalo platit v roce 1997. Těmto obětem byla poskytnuta peněžité pomoc k překlenutí zhoršené sociální situace (Velikovská, 2016). Roztříštěnost práv oběti byla zřejmá a nebylo snadné se v právní úpravě orientovat. Na základě zákona č. 135/2006 Sb. o ochraně před domácím násilím byl mimo jiné zaveden institut vykázání a tato specifická skupina obětí tak začala být více chráněna před traumatizujícím jednáním pachatele. Zároveň byla zřízena síť intervenčních center. Občanský soudní řád upravoval institut předběžného opatření. K dalším úpravám přispěl i zákon o zvláštní ochraně svědka. (Jelínek, 2014)

Od roku 2011 měl poškozený možnost domáhat se i v trestním řízení, kromě náhrady majetkové újmy od pachatele, i náhrady újmy nemajetkové oproti původnímu stavu, kdy o ní poškozený mohl žádat sám na vlastní náklady jen v občanskoprávním řízení. Ovšem vyčíslitelnost takové újmy závisí na vypracování znaleckých psychiatrických posudků, což je věc individuální, vyžaduje další dokazování a protahuje trestní řízení. Jednodušší je to u újmy na zdraví, která je vyčíslena v metodice k peněžité náhradě nemajetkové újmy na zdraví – bolest a ztížení společenského uplatnění, upravené v novém občanském zákoníku. (Velikovská, 2016)

Česká republika uvedením ZOTČ reagovala na vydávání směrnic a předpisů Evropského parlamentu a Rady Evropské unie, o postavení oběti v trestním řízení. Poslední směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. 10. 2012 zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu.

(Jelínek, 2014). Jelínek a Pelc (2015) uvádějí, že: „ z *historického hlediska je tento zákon milníkem v legislativním přístupu k obětem. Nicméně šlo o vyvrcholení postupného a dlouhodobého posilování práv těchto osob.*“

2. 2 Pojmy obět', zvlášt' zranitelná obět' a poškozený

Legislativní úprava rozlišuje pojmy jako obět', poškozený či zvlášt' zranitelná obět'. „ *Ačkoliv se pojmy překrývají, a jejich rozlišení je obtížné, protože oběti náležejí některá práva jako poškozenému v trestním řízení, obět' se liší v tom smyslu, že je vnímána jako subjekt zvláštní péče ze strany státu, než jako strana v trestním řízení* (Jelínek, 2014, s. 16 - 17). Obětí může být jen fyzická osoba, protože pouze ony mohou pociťovat újmu subjektivně, zatímco poškozeným může být i právnická osoba. Podle ZOTČ je obětí každá osoba, která se cítí být obětí spáchaného trestného činu, nevyjde-li najevo opak nebo jde-li o zneužití postavení oběti.

Obětí je:

- fyzická osoba, které bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majtková nebo nemajtková újma nebo na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil (tzv. přímá obět')
- pozůstalá osoba po oběti, které byla trestným činem způsobena smrt. Jde o osoby v pokolení přímém (sourozenec, osvojenec, osvojitel, manžel, registrovaný partner nebo druh, je-li osobou blízkou). Je-li těchto osob více, považuje se za obět' každá z nich. (tzv. obět' nepřímá)

Status **poškozeného** obět' získává po zahájení trestního řízení a zároveň se stává svědkem. Poškozeným v trestním řízení není ten, kdo je pozůstalým po oběti trestného činu. (Pomoc obětem TČ, 2016). Postavení poškozeného včetně jeho procesních práv a povinností v trestním řízení je upraveno v §43 trestního řádu. Pojem poškozeného je užší v tom smyslu, že poškozenou se může stát osoba, které byla způsobena újma. Nestačí informace, jako je tomu u oběti, že trestným činem byla nebo měla újma vzniknout. (V rámci adhezního řízení, které je součástí trestního řízení, může poškozený navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit způsobenou škodu oběti. Návrh poškozeného musí

být uplatněn nejpozději u hlavního líčení před zahájením dokazování. Je uplatňován vůči konkrétní osobě, s uvedením důvodu, uvedením minimální výše škody nebo rozsahu nároku, které je nutné doložit.) *Tedy ne každá oběť je zároveň poškozeným v trestním řízení, ani poškozený v trestním řízení nemusí být zároveň obětí. Ale zpravidla může mít oběť i postavení poškozeného v trestním řízení. Termín oběť je tedy užší v tom smyslu, že nezahrnuje právnické osoby, širší v tom, že se za oběť považují i někteří pozůstalí po oběti.* (Vicherek, 2013)

Dále zákon odlišuje **zvlášť zranitelné oběti**. Jedná se o oběti, u kterých po trestném činu následkem jednání orgánů činných v trestním řízení, může vyvstat zvýšené riziko způsobení druhotné újmy. Jejich *zranitelnost může vyplývat z osobní charakteristiky oběti nebo z povahy trestného činu, ze životní situace, v níž se nachází apod.* (Vicherek, 2013). Konkrétně je specifikuje ZOTČ v §2 odst. 4. Jde o dítě, osoby postižené fyzickým, mentálním, psychickým handicapem, oběti trestného činu obchodování s lidmi, oběť trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti.

2.3 Vymezení jednotlivých práv oběti

Velikovská (2016) uvádí zásadní novinky, které ZOTČ přinesl. Týkají se jak oběti, tak poškozeného, protože zákon obsahuje také novelu trestního řádu. K těm nejvýznamnějším novinkám patří např.:

- definice druhotné újmy (sekundární viktimizace) a přístup orgánů k oběti, aby se vzniku druhotné újmy zabránilo,
- povinnost orgánů činných v trestním řízení srozumitelným způsobem informovat oběť o jejích právech, a to i opakovaně
- zavádí registr subjektů poskytujících odbornou pomoc OTČ, přičemž oběť má právo využít jejich služeb bezplatně
- definuje zvlášť zranitelné oběti (děti, handicapované osoby, senioři, oběti sexuálního útoku) a věnuje jim zvýšenou pozornost
- zavádí institut důvěrníka a zmocněnce
- institut victim impact statement
- právo oběti na peněžitou pomoc

K novinkám v trestním řádu, které jsou uvedeny v ZOTČ v části druhé, a kde je oběť nazývána poškozeným, patří například i zavedení předběžných opatření za účelem ochrany poškozeného před setkáním či následným chování obviněného a další.

ZOTČ zaručuje oběti trestného činu tato práva, jimiž se dále tato práce podrobněji zabývá:

- právo na poskytnutí odborné pomoci,
- právo na informace,
- právo na ochranu před hrozícím nebezpečím,
- právo na ochranu soukromí,
- právo na ochranu před druhotnou újmou,
- právo na peněžitou pomoc.

2. 3. 1 Právo na poskytnutí odborné pomoci

Jedná se o:

- psychologické poradenství
- sociální poradenství
- právní pomoc
- poskytování právních informací
- restorativní programy

Subjekty zapsané v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů jsou povinni poskytnout bezodkladně a bezplatně pomoc, pokud je o to požádají zvláště zranitelné oběti. Zároveň zákon nebrání tomu, aby tyto subjekty nabízely poradenství a pomoc bezplatně i jiným obětem, nejenom zvláště zranitelným (ZOTČ, §4-6).

2. 3. 2 Právo na informace

Toto právo vysvětluje, jaké instituty poskytují informace oběti a v jaké podobě. Policie České republiky, policejní orgán a státní zástupce jsou při prvním kontaktu povinni poskytnout oběti některé informace ústně, ostatní písemně. Poskytnout

informace je povinna i obecná policie, Vojenská policie ČR, Vězeňská služba České republiky, dále celní úřad a zdravotnické zařízení.

Subjekty zapsané v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů předávají obětem informace o (ZOTČ, §9):

- službách, které jim může nabídnout, či je odkázat na jiný subjekt,
- právech podle tohoto zákona,
- právech oběti jako poškozeného podle trestního řádu,
- průběhu trestního řízení a postavení oběti jako poškozeného a svědka v něm.

2. 3. 3 Právo na ochranu před hrozícím nebezpečím

Ustanovení obecně pojednává o ochraně oběti, která je podrobněji upravena v jiných právních předpisech, např. zákon o Policii ČR, zákon o zvláštní ochraně svědka. (Vicherek, 2013). V těchto případech je úkolem policisty chránit oběť v případě jejího ohrožení, poskytnout ji krátkodobou ochranu, nebo může vykázat násilnou osobu ze společného bydlení. V občanském řízení může soud, pokud je oběť vážně ohrožena na životě, zdraví, svobodě nebo lidské důstojnosti, vydat předběžné opatření, které oběť chrání před obviněným. Rovněž v trestním řízení toto rozhodnutí vydává soudce nebo státní zástupce za podmínek stanovených trestním řádem. Zákon umožňuje poskytnout zvláštní ochranu svědka nebo utajení totožnosti svědka. (Bílý kruh bezpečí, 2013)

2. 3. 4 Právo na ochranu soukromí

Pokud o to oběť (zmocněnec, zákonný zástupce, opatrovník nebo důvěrník) požádá, jsou její osobní údaje vedeny v utajení a mohou s nimi pracovat pouze policisté, orgány činné v trestním řízení nebo úředníci PMS ČR. Podrobněji zákaz zveřejňování informací o zjištění totožnosti oběti upravuje trestní řád.

2. 3. 5 Právo na ochranu před druhotnou újmou

Sekundární viktimizaci může být oběť vystavena během výslechnů, které provádí orgány činné v trestním řízení. V §17 - 22 jsou uvedeny jednotlivá ustanovení, která mají minimalizovat vznik sekundární viktimizace. Oběť může požádat o zabránění přímého kontaktu s osobou, kterou označila za pachatele. Při výslechu může oběť žádat, aby ji vyslechla osoba stejného pohlaví, což je předmětné u sexuálních trestných činů. Při výslechu by oběť měla být zároveň chráněna tím, že jí budou omezeně kladeny otázky intimního charakteru např. o sexualitě a tím způsobem, aby nebylo nutné výslech opakovat. Specificky je upraven výslech zvláště zranitelné oběti, které musí být na její žádost v těchto ohledech vyhověno. Novinkou ZOTČ je také právo na doprovod důvěrníkem či právo na victim impact statement = prohlášení oběti o následcích, který měl trestný čin na její život. To může oběť učinit ústně či písemně v jakémkoliv stádiu trestního řízení. (Vicherek, 2013) Následky trestného činu mohou mít různé podoby, například finanční ztráty, fyzického zranění, vzniku sociálních problémů nebo psychických změn.

2. 3. 6 Peněžité pomoc

Kromě peněžité pomoci má oběť v roli poškozeného nárok na náhradu škody. Řízení o náhradě škody je pak vedeno jako tzv. adhezní řízení. Probíhá společně s projednáváním hlavní věci (při hlavním líčení). O náhradě škody pojednává §43 trestního řádu. Odstavec 3 tohoto řádu uvádí, že *poškozený je oprávněn navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit v penězích škodu, nemajetkovou újmu, nebo vydal bezdůvodné obohacení, které obžalovaný na jeho úkor získal.* (Marková, 2017) Právo žádat náhradu škody lze uplatnit u všech orgánů činných v trestním řízení (doporučuje se již na policii), nejpozději pak u hlavního líčení během trestního řízení. Částku lze proti obviněnému uplatnit teprve tehdy, když se trestní rozsudek stane pravomocným a současně vykonatelným. Náhradu škody lze uplatnit v civilním řízení, pokud k ní nedojde v trestním řízení. Požadovanou náhradu škody je nutné vyčíslit a odůvodnit (účtenky, faktury). Nový občanský zákoník stanovuje několik možností náhrady škody. Jedná se o náhradu hmotné škody v případě škody na majetku, jednorázové odškodnění bolesti

(tzv. bolestné), v případě škody na zdraví, nárok na náhradu ztráty na výdělků v důsledku škody na zdraví, nebo nárok na výživné a další.

ZOTČ v § 24 přebral právní úpravu zákona č. 209/1997 Sb. o peněžité pomoci obětem. Smyslem peněžité pomoci je poskytnout v případě závažných násilných trestných činů poškozeným včetně pozůstalých podporu k překlenutí zhoršené sociální situace. (Marková, 2017). *Lze o ni žádat ihned po trestném činu. Podmínkou poskytnutí je, že podle výsledků trestního řízení není pochyb o tom, že byl spáchán trestný čin, v jehož důsledku vznikla poškozenému vážná újma.* (Bílý kruh bezpečí o. s., 2013). Pachatel nemusí být znám, ani odsouzen. Požadavek na peněžitou částku není závislý na tom, zda oběť využila získání náhrady škody nebo nematkové újmy. Její výše je paušální u ublížení na zdraví od 10 000 Kč – 50 000 Kč. V jiných případech záleží na prokazatelné ztrátě, kterou oběť nabyla. Částka peněžité pomoci dosahuje maximálně 200 000 Kč. Peněžitá pomoc se poskytne jen tehdy, pokud nematková újma, škoda na zdraví nebo škoda vzniklá v důsledku smrti způsobené trestným činem nebyla plně nahrazena (např. pachatelem, pojišťovnou apod.). (Peněžitá pomoc obětem ze strany státu, 2017). Aby oběť získala peněžitou pomoc, je povinna doložit potvrzení o ušlých ziscích, výdajích a nákladech spojených s léčením. ZOTČ také rozšířil okruh osob, které mají právo na peněžitou pomoc. Novinkou jsou pak příjemci z řad pozůstalých po oběti, kdy finance jsou poskytovány i sourozencům či registrovaným partnerům, dále pak obětem trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti a dětem, které jsou obětí trestného činu týrání svěřené osoby. Těmto dětem se proplácí náklady spojené s terapií až do výše 50 000 Kč. V poskytování peněžité pomoci je kompetentní Ministerstvo spravedlnosti, odbor odškodňování. *Žadatel může vyplnit formulář, který je dostupný na www.jusitce.cz, či jej formulovat volně.* (Bílý kruh bezpečí o. s., 2013) Peněžitá pomoc je stanovena v § 28 ZOTČ. Pozůstalým po oběti se vyplácí 200 000 Kč. Je-li více pozůstalých, pak částka nepřesahuje celkově 600 000 Kč. *V případě, že poskytnutá peněžitá pomoc je nižší než újma způsobena trestným činem, nárok z části přechází na Ministerstvo spravedlnosti a ve zbytku náleží oběti, a proto může být na pachateli vymáhán jak ministerstvem, tak obětí trestného činu.* (Bílý kruh bezpečí o. s., 2013)

Postavení oběti se přijetím nového zákona zlepšilo i tím, že poskytnutou peněžitou pomoc nemusí státu vracet. Podle předchozí právní úpravy zákona č. 209/1997 Sb.

musela oběť finanční částku vrátit do 5 let (Marková, 2017). Peníze se čerpají ze státního rozpočtu, a poté se vymáhají po pachateli zločinu, ovšem návratnost těchto peněz je diskutabilní. (Zákon o obětech trestných činů platí rok, poškození už získali osm milionů, 2014)

2. 4 Práva zvláště zranitelných obětí

Zvláště zranitelné oběti mají kromě práv, které náleží oběti, navíc automaticky následující práva (Květenská, 2015, s. 262-263):

- na zvláště citlivý výslech,
- výslech či podání vysvětlení by mělo být prováděno osobou k tomu vyškolenou a provedeno tak, aby nemuselo být později opakováno,
- při opakování by výslech či podání vysvětlení mělo být zpravidla prováděno stejnou osobou,
- výslechu se účastní orgán sociálně-právní ochrany dětí či jiná osoba mající zkušenost s výchovou mládeže,
- dítě má vždy nárok na právní pomoc zmocněncem bezplatně, pokud si zmocněnce nezvolí, je mu ustanoven soudem.

Dále si zvláště zranitelná oběť může požádat o:

- výslech či podání vysvětlení osobou stejného či opačného pohlaví,
- přijetí opatření bránících bezprostřednímu vizuálnímu kontaktu oběti s podezřelým či obviněným (pokud to nevyklučuje povaha prováděného úkonu).

2. 5 Předběžná opatření

Institut předběžných opatření patří k novinkám, které se objevily v ZOTČ. Smyslem této novinky je, že chrání oběť před jejím opětovným kontaktem s pachatelem, což přispívá k prevenci vzniku sekundární viktimizace. Předběžné opatření lze uložit jen obviněnému (tedy od zahájení trestního stíhání), „*pokud existuje důvodná obava, že obviněný bude opakovat trestnou činnost, pro kterou je stíhán nebo dokoná činnost, kterou hrozil.*“ (Jelínek, 2013) Existuje celkem devět druhů předběžných opatření

v trestním řízení (př. zákaz styku s poškozeným, s osobami jemu blízkými nebo se svědky, zákaz vstoupit do společného obydlí obývaného s poškozeným a jeho bezprostředního okolí, zákaz přechovávat věci, které mu mohou sloužit k páčání trestné činnosti a jiné). Vydává jej předseda senátu v řízení před soudem, v přípravním řízení rozhoduje o jejich uložení soudce nebo státní zástupce. Pokud je vydán obviněnému zákaz styku rodiče s dítětem, je o této skutečnosti vyrozuměn orgán sociálně-právní ochrany dětí. Za neplnění uloženého předběžného opatření je obviněnému uložena pokuta, jiný druh předběžného opatření nebo může být obviněný vzat do vazby. (Jelínek, 2013)

ZOTČ je vyvrcholením postupného vývoje práv oběti a výrazným milníkem v této oblasti. Zákon přinesl řadu novinek, které mají oběť ochránit a zamezit vniku druhotné újmy. Patří k nim zavedení nových institutů důvěrníka a zmocněnce, institut victim impact statement a možnost požádat o to, aby se oběť opět nemusela s pachatelem setkat u soudu, přičemž zákon bere ohled na ochranu zvláště zranitelných obětí a jejich práv. Oběť má možnost lépe dosáhnout na peněžitou pomoc od státu, která již není státem po oběti vymáhána zpět. Jedná se především o pomoc obětem závažných trestných činů a pozůstalým po takových obětech. Jejím smyslem je pomoci oběti překlenout nepříznivou sociální situaci. Jak jsou práva uvedená v tomto zákoně využívána v praxi, jsem se ptala v rámci výzkumné části v odborných pracovištích, které denně pracují s cílovou skupinou obětí.

3 Formy pomoci a poradenství obětem trestných činů

Následující kapitola se věnuje několika možným formám pomoci obětem. Zaměřuje se především na formy odborné pomoci, ale také na laickou pomoc, která je doporučena rodině a blízkému okolí při komunikaci s obětí. Odbornou pomocí je podle ZOTČ (§4) sociální a psychologické poradenství, právní pomoc, poskytování právních informací a také restorativní programy. Poskytováním těchto forem pomoci jsou pověřené subjekty zapsané v Registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů (dále registr), o kterých se práce dále zmiňuje. Služby psychologického a sociálního poradenství jsou příslušné poskytovat subjekty, které nabyly oprávnění pro poskytování sociálního poradenství a služeb sociální prevence podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Subjekty zapsané do registru a PMS ČR poskytují právní informace. PMS ČR také realizuje restorativní programy.

Obsahem právní pomoci a právního poradenství jsou výše popsaná práva v druhé kapitole, které mohou poskytovat advokáti, soudci, státní zástupci, právníci, policejní vyšetřovatelé nebo sociální pracovníci (právní poradci) organizací zapsaných v registru. Zde jsou následně zachyceny další formy pomoci: sociální poradenství, psychologická intervence, institut důvěrníka a zmocněnce a restorativní programy. Ve výzkumné části se budu vybraného vzorku těchto subjektů dotazovat na to, jaké formy pomoci obětem poskytují a jak se změnilo spektrum nabízených forem po uvedení v platnost ZOTČ.

3.1 Laická pomoc

Kromě odborné pomoci, má i své nezastupitelné místo laická pomoc, o které se zmiňuje Čírtková. (Čírtková, Vitoušová, 2007, s. 126-130). Laickou pomoc oběti poskytuje její blízké okolí, a to především rodina, která je místem emocionální podpory. Oběť by měla nabýt opět víru ve vlastní schopnosti a blízcí by ji měli podporovat při řešení hlavních problémů, například vyhledáváním potřebných informací, formou asistence a doprovázení (například při nahlášení trestného činu na policii). Nevhodné je, aby okolí při kontaktu s obětí ignorovalo fakt trestného činu, což by i mohlo blokovat přirozenou reakci, jak se s náročnou životní situací vyrovnat. „*Tím, že oběť může o svých zážitcích hovořit, dochází k uvolnění negativní*

energie spojené s kritickými vzpomínkami, která postupně slábnou, až zcela mizí. Ventilování emocí je základní podmínkou pro zpracování dopadů trestného činu.“ (Čírtková, Vitoušová, 2007, s. 128) Rodina by měla vědět, že u oběti se mohou objevovat následky viktimizace (poruchy chování a prožívání), které by měly postupem času slábnout. Pokud je to naopak, je na místě vyhledat pro dotyčného odbornou psychologickou pomoc.

3. 2 Registr poskytovatelů pomoci obětem trestného činu

Podle ZOTČ (§ 48) mezi tyto poskytovatele, na základě jejich žádosti o zařazení do registru, jsou zahrnuty:

- subjekty podle § 39 odst. 2 na základě jejich žádosti (subjekty poskytující sociální služby)
- akreditované subjekty podle § 39 odst. 1 (subjekty, které jsou zmocněny pro služby poskytování právních informací nebo restorativních programů nebo obojího)
- advokáti na základě žádosti podle § 47 (pokud se zaváží k tomu, že budou bezplatně poskytovat právní pomoc zvláště zranitelným obětem)
- střediska PMS ČR

Registr zřizuje Ministerstvo spravedlnosti, které činnost poskytovatelů finančně podporuje dotacemi ze státního rozpočtu. Aby mohl poskytovatel získat dotace ze státního rozpočtu pro svou činnost, *musí splňovat akreditaci pro jednu nebo dvě služby, kterými jsou poskytování právních informací a restorativní programy* (Vicherek, 2013).

Registr je veřejně přístupný a může sloužit i jako informační zdroj například pro policii, která je povinna oběť o těchto subjektech informovat (Květenská, 2015, s. 267).

3. 2. 1 Bílý kruh bezpečí

Jedna z nejdůležitějších neziskových organizací je Bílý kruh bezpečí, který působí po celé České republice a zabývá se pomocí obětem trestných činů od roku 1991.

Jeho posláním je poskytovat právní informace, sociální poradenství a psychologické poradenství. V této organizaci pracují právníci, psychologové a sociální pracovníci s cílem poskytnout obětem komplexní pomoc. Svým klientům také nabízí možnost bezplatné nonstop telefonní linky 116 006. Ročně organizaci osloví až 12 000 lidí. (Poslání a činnost, 2017)

3.3 Sociální poradenství

Sociální poradenství je zde chápáno podle zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, kde je definováno základní a odborné poradenství. Obsahem sociálního poradenství je poskytnout osobám v nepříznivé sociální situaci informace k vyřešení jejich situace. Základní sociální poradenství poskytují všichni poskytovatelé sociálních služeb. Odborné sociální poradenství je podle výše uvedeného zákona (§37 odst. 3) „*poskytováno se zaměřením na potřeby jednotlivých okruhů sociálních skupin osob v občanských poradnách, manželských a rodinných poradnách, poradnách pro seniory, poradnách pro osoby se zdravotním postižením, poradnách pro oběti trestných činů a domácího násilí...*“. Jedná se o specializovaná pracoviště, která poskytují dané cílové skupině konkrétní informace. Cílenými pracovišti pro oběti mohou být především občanské poradny, poradny pro oběti trestných činů a domácího násilí, intervenční centra pro osoby ohrožené domácím násilím. Obsahem služby sociálního poradenství jsou podle téhož zákona (§37, odst. 4) zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti a pomoc s uplatňováním práv a při obstarávání osobních záležitostí.

3.4 Psychologická intervence

Při práci s oběťmi trestných činů se využívá doporučení tzv. viktimologické intervence. Jak uvádí Čírtková a Vitoušová (2007, s. 131), *psychická zranění musí být včas a správně ošetřena*, přičemž důležitou roli hraje doba těsně po kritické události. Proto se v rámci psychologické intervence rozvíjí obor psychologie neodkladné (první) péče, která se dělí na dvě oblasti. Tou první je **psychologická první pomoc**, která má být aplikována přímo na místě trestného činu. V praxi ji

zastávají psychologové, lékaři, policisté a jiné záchranné složky, které jsou na místo činu přivolány. Zhruba za dva dny po trestném činu by měla být poskytnuta druhá část **psychologie neodkladné péče**, tedy terapie akutního traumatu, kterou poskytují specialisté (psychologové, psychoterapeuti). Může trvat několik navazujících týdnů. Cílem obou postupů je směřovat k psychické stabilizaci obětí, ke zmírnění stresových stavů a příznaků. U každého krajského ředitelství Policie České republiky fungují týmy krizových interventů zaměřených na oběti násilných trestných činů, kteří poskytují první psychologickou péči, aby nedocházelo ke vzniku rizik sekundární viktimizace. (Květenská, 2015)

Psychologická první pomoc se podle Čírtkové a Vitoušové (2007) opírá o tři základní prvky:

- informace - Oběť má být informována o tom, jaké psychické reakce se u ní mohou objevit, a seznámena s tím, že jde o normální reakci na nenormální situaci.
 - Vhodné je mít připravený letáček o základních informacích (*oběť má sníženou kognitivní kapacitu*)
- intervence - Úkolem pomáhajícího je se představit, akceptovat jedince, ať se chová jakkoliv. Do procesu komunikace pomáhající vnáší strukturu či usměrňuje jedince a reaguje kriticky na přání oběti.
 - U obětí krátce po činu, je vhodné se dotázat, zda má kam jít a zda nebude nechána o samotě. Případně jí zajistit krizové ubytování.
 - Ke konkrétní práci s rozrušenou obětí se využívají techniky distancování od kritického děje (zastavování myšlenek, TV-technika) či relaxační techniky.
- identifikace rizikových osob – Jedná se o osoby, které například jsou obětí reviktimizovanou, nemá dostatečnou sociální oporu, a další přidružené problémy. Těm obětem je nadále věnována další pozornost.

3. 4. 1 Jednání a komunikace s obětí trestného činu

Čírtková (2006) ve své publikaci rozebírá, jak by měl vypadat první kontakt profesionála (např. policisty) s obětí. Doporučuje zde příklady vhodné verbální a nonverbální komunikace. Klade důraz na zrakový kontakt, nebo držení těla. Policista by měl udržovat s obětí zrakový kontakt, zejména při kladení otázek. Negativně na oběť působí, pokud policista zaklání hlavu, nebo natáčí trup jiným směrem než k dotyčné osobě. I vzdálenost při kontaktu těchto dvou stran je rozhodující. Oběť by měla mít prostor pro to si zvolit vzdálenost, která ji vyhovuje. Při verbální komunikaci by pracovník měl kontrolovat svůj hlas a zvolit pomalejší tempo kladení otázek. Oběť může cítit podporu, pokud ji posluchač pozorně poslouchá, tedy takový člověk by měl umět shrnout, co vypravěč říká. Zároveň je prospěšné umět využívat empatické mlčení, aby oběť mohla shrnout své myšlenky. Při shrnutí informací, se může posluchač zeptat, zda mu dobře porozuměl v daných bodech. *Při vyjadřování se doporučuje využívat osobního přístupu, což zprostředkovává pocit zájmu. Využívat věty typu: „Mám pocit“, „Myslím si“ místo úředního vyjadřování „ Bylo by dobré“, „ Je stanoveno“.* (Čírtková, 2006, s. 223). Dalším prvkem je umět vyjádřit samozřejmé, tedy ujistit oběť, že jí již nic špatného nehrozí. Navíc zkušenosti ve své profesi mohou jakoby číst myšlenky oběti, tedy komunikovat s ní o tom, co většinou takové osoby zajímá, což navozuje pocity, že jejich reakce jsou běžné. Zároveň by měl být policista otevřený a připravený jednat s citlivou obětí šetrně. Psychologická péče, která je často v rukou krizových interventů, se drží hesel (Čírtková; Vitoušová, 2007) :

- od oběti k „survivorovi“ (přeživší) – Změna nazírání na traumatický zážitek od pocitů slabosti k pozitivním hodnotám jako je schopnost přestát krizi, obstát.
- na trauma orientovaná terapie – zaměřena na viktimizaci, tedy vyprávění oběti o tom, co je příčinou současných problémů,
- restaurování pocitu kontroly – víra ve vlastní schopnosti,
- terapie zjevných následků traumatu – Oběť pokud se vyhýbá místu činu, ztrácí možnost, jak se strachu odnaučit. Využívá se proto technika“návrat do kritických událostí“.

3. 5 Institut důvěrníka a zmocněnce

Za novou formu pomoci lze považovat možnost oběti zvolit si důvěrníka nebo zmocněnce. Důvěrník je osoba, která oběti poskytuje psychickou oporu. Zmocněnec oběť v trestním řízení zastupuje. Důvěrník může být zároveň zmocněncem nebo oběť může mít zvlášť jednu osobu jako důvěrníka a druhou jako zmocněnce (Vicherek, 2013). Zmocněnce si oběť může zvolit sama nebo požádat o její ustanovení. Může jím být právník, ale i osoba, která nemá právní vzdělání. (Květenská, 2015)

3. 6 Restorativní programy

V rámci restorativní justice, která se zaměřuje na obnovení poměrů než na represii, vznikají restorativní projekty. Jedním z nich je restorativní projekt s názvem Proč zrovna já? II, který je realizován v rámci činností PMS ČR a navazuje na předchozí projekt Proč zrovna já? I.. Projekt započal 1. 7. 2016 a potrvá do 30. 6. 2020 a je financován z Evropského sociálního fondu a státního rozpočtu České republiky. Cílem projektu je poskytovat psychosociální poradenství a právní informace obětem, vzdělávat nové poradce pro oběti a sociální pracovníky v tomto tématu, odzkoušet nový komplexní program pro zvlášť zranitelné oběti, provádět osvětu u jednotlivých cílových skupin a nakonec i rozšířit mezioborovou spolupráci prostřednictvím setkávání multidisciplinárních týmů v nových lokalitách. (PMS ČR, 2017)

Cílem této kapitoly bylo popsat, v jakých směrech může být odborná pomoc poskytována a jakými subjekty. Patří k nim subjekty zapsané v Registru poskytovatelů sociálních služeb a v Registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů. Zvláštní pozornost je věnována poskytování psychologického poradenství, která bývá nejdůležitější při ošetření oběti závažných trestných činů. Kromě odborné pomoci je zde nastíněno, co může prožívat oběť při nevhodném chování okolí a blízkých, a jak s obětí laicky komunikovat. V této části bakalářské práce je také vyzdvihnuta organizace Bílý kruh bezpečí, jako nejdůležitější organizace, která se poskytování pomoci obětem věnuje a má dlouholeté zkušenosti s prací s touto cílovou skupinou.

4 Výzkumná část

Výzkumná část navazuje na teoretický podklad práce. Jejím cílem je pomocí dílčích výzkumných otázek, zjistit odpověď na hlavní výzkumnou otázku.

4.1 Hlavní cíl výzkumu a hlavní výzkumná otázka

Hlavním cílem výzkumné části je zjistit, jak se změnila nabídka poskytovaných forem pomoci a poradenství obětem trestných činů po uvedení v platnost ZOTČ. Výzkum zkoumá, jak vnímají užitečnost zákona sociální pracovníci či zaměstnanci orgánů činných v trestním řízení a dále zjišťuje, jaké formy pomoci a poradenství jsou těmito organizacemi obětem nabízeny.

4.2 Formulace výzkumných otázek

Pro získání odpovědi na hlavní výzkumnou otázku byly stanoveny výzkumné otázky dílčí. Tyto dílčí výzkumné otázky jsou následně, podrobně rozebrány.

4.2.1 Výzkumná otázka VO 1

VO 1: Jaké typy obětí se na pracoviště obracejí s cílem hledání pomoci a poradenství?

První výzkumná otázka zkoumá, jaké typy obětí žádají o pomoc a poradenství v dotazovaných organizacích. Zjišťuje, které oběti jsou to vůbec nejčastěji, s cílem nastínit vzorek organizací, s kterými je výzkum realizován, a jejich cílových skupin. Zaměřuje se také na to, zda oběti vyhledávají služby organizace samy nebo je někdo do organizace posílá.

4. 2. 2 Výzkumná otázka VO 2

VO2: Jaký způsob intervence při práci s oběťmi trestného činu dotazované organizace používají?

Druhá výzkumná otázka se zaměřuje na možné poskytované formy pomoci. Zjišťuje, zda organizace pomáhá v oblasti sociálního, psychologického nebo právního poradenství a také zkoumá, jak dlouho trvá práce s obětí, a s jakými organizacemi informanti spolupracují při řešení pomoci a poradenství obětem.

4. 2. 3 Výzkumná otázka VO 3

VO 3: Jak se vydání ZOTČ promítlo do práce s oběťmi trestných činů?

Třetí výzkumná otázka naplňuje rovněž otázku hlavní. Zaměřuje se na zhodnocení ZOTČ po jeho uvedení v praxi. Zjišťuje, jaké změny nastaly v možnostech poskytování pomoci a poradenství na pracovištích informantů. Na základě odpovědí informantů se snaží také zjistit, zda existují či informanti vnímají nedostatky v právní úpravě tohoto zákona.

4. 3 Zvolená výzkumná strategie

Pro nalezení odpovědi na hlavní výzkumnou otázku výzkumu byl využit kvalitativní výzkum, prostřednictvím kterého lze získat od malého počtu respondentů velké množství dat podrobnějšího charakteru.

Jan Hendl (2005, s. 50 - 51) představuje charakteristiku kvalitativního výzkumu: „*Výzkumník vybírá na začátku výzkumu téma a určí základní výzkumné otázky.... Vyhledává a analyzuje jakékoliv informace, které přispívají k osvětlení výzkumných otázek, provádí induktivní a deduktivní závěry. Seznamuje se s novými lidmi a pracuje přímo v terénu, kde se něco děje. Výzkumník může navrhnout teorie o výzkumu, který pozoroval. ...*“

Ke sběru dat bylo využito metody interview, konkrétně polostrukturovaného interview, kdy na otevřené otázky mohli informanti odpovídat otevřeně k danému

tématu. Jejich odpovědi tak nebyly svázány výběrem předem stanovených odpovědí. Jak uvádí Hendl (2005, s. 169), „*Otázky v kvalitativním šetření by měly být otevřené, neutrální, jasné. Základní snahou při vymyšlení otázek je minimalizovat vnucování určitých odpovědí samou formulací otázky.*“ V případě potřeby pro upřesnění a doplnění informací byly informantům dodatečně pokládány tazatelské otázky k získání odpovědí na výzkumné otázky.

4. 4 Transformace dílčích cílů

Pro přehlednost je zde uvedena transformační tabulka, která zobrazuje, jakými tazatelskými otázkami byly získávány odpovědi pro výzkumné otázky a hlavní výzkumnou otázku.

Tab. 2: Transformační tabulka

Hlavní výzkumná otázka	Výzkumné otázky	Tazatelské otázky
Zjistit, jak se změnila nabídka poskytovaných forem pomoci a poradenství obětem trestných činů po uvedení v platnost ZOTČ?	VO1: Jaké typy obětí se na pracoviště obracejí s cílem hledání pomoci a poradenství?	TO1: S jakými oběťmi trestného činu se pracovníci v organizaci setkávají? TO2: Která skupina obětí trestného činu vyhledává služby organizace nejčastěji? TO3: Přicházejí oběti do organizace sami nebo je přeposílá jiná organizace?

<p>VO2: Jaký způsob intervence při práci s oběťmi trestného činu dotazované organizace používají?</p>	<p>TO1: Jaké sociální služby mohou být obětem trestného činu v organizaci poskytnuty?</p> <p>TO2: Jak dlouho trvá práce s jedním klientem, který se stal obětí trestného činu?</p> <p>TO3: S jakými organizacemi spolupracujete v rámci řešení případů obětí trestných činů?</p>
<p>VO3: Jak se vydání ZOTČ promítlo do práce s oběťmi trestných činů?</p>	<p>TO1: Jak se vyvíjí poradenství a pomoc obětem na vašem pracovišti po uvedení ZOTČ?</p> <p>TO2: Jedná se o změny pozitivní a v jaké míře obětem trestného činu pomáhají?</p> <p>TO3: Vnímáte nějaké nedostatky v právní úpravě o obětech trestného činu?</p>

4. 5 Charakteristika výzkumného souboru

K zodpovězení otázek bylo přes elektronickou poštu vyzváno několik pracovníků institucí z Hradce Králové a Pardubic, jejichž klienty jsou výhradně oběti trestného činu nebo se s nimi v rámci klientely informanti setkávají. Jedná se tedy o instituce, které jsou registrované jako poskytovatelé pomoci obětem trestných činů, a také o jeden orgán činný v trestním řízení, konkrétně Policii ČR. Důvodem volby těchto informantů je jejich přímá zkušenost s poskytováním služeb a pomoci obětem.

Tab. 3: Informanti

Informant/ka číslo	Pohlaví	Délka praxe	Instituce/orgán
I1	muž	V sociální oblasti 15 let.	Bílý kruh bezpečí, z.s., Pardubice
I2	žena	V sociální oblasti 3 roky.	Občanské poradenské středisko, o.p.s., Hradec Králové
I3	muž	V sociální oblasti 5 let.	Nomia, z.ú., Hradec Králové
I4	muž	V sociální oblasti 10 let.	PMS ČR, Hradec Králové
I5	muž	U Policie ČR 15 let.	Krajské ředitelství Policie ČR, Hradec Králové

4. 6 Popis organizace a průběh výzkumu

Po vymezení teoretické části výzkumné práce, bylo v lednu roku 2017 osloveno celkem pět informantů z institucí, které pracují s oběťmi trestného činu za účelem získání dat. Všichni dotazovaní s provedením interview souhlasili.

Informantům byly navržené okruhy otázek poslány předem. Rozhovory probíhaly v únoru téhož roku na pracovištích informantů. Rozhovory trvaly přibližně 20 minut. Odpovědi na kladené otázky byli nahrány na diktafon a poté proběhla transkripce nahraných rozhovorů.

4. 6. 1 Analýza získaných dat

Inspirací pro analýzu dat se stala metoda kódování. Hendl (2015, s. 228) uvádí, že jde o tematické rozkrytí textu. „*Kód je přiřazený k úseku dat tak, že ho klasifikuje nebo kategorizuje. Kódováním se rozumí rozkrytí dat směrem k jejich interpretaci, konceptualizaci a nové integraci.*“ Proto byla data získaná od jednotlivých informantů spadajících pod vytvořené kategorie porovnávána, aby bylo možné přistoupit k interpretaci dat.

4. 7 Rizika výzkumu

Etická rizika výzkumu byla redukována předáním informace dotazovaným o anonymitě rozhovoru. To znamená, že ve výzkumu bude uvedeno, od jakých organizací byla získána data, ale nebude určena konkrétní identita informanta.

Pro získání dat byly zvoleny instituce, ve kterých zaměstnanci mají profesní zkušenosti jako pomáhající pracovníci obětem, či se s oběťmi denně setkávají a poskytují jim právní informace. Během rozhovorů byly kladeny doplňující otázky, aby bylo možné celkově získané informace interpretovat v kontextu vytyčené hlavní výzkumné otázky. Rovněž bylo přihlíženo ke snaze získaná data nezkrášlovat.

4. 8 Popis výsledků podle vytyčených výzkumných otázek

Hlavním cílem výzkumné části je: „ Zjistit jak se změnila nabídka poskytovaných forem pomoci a poradenství obětem trestných činů po uvedení v platnost ZOTČ“. K dosažení cíle byly stanoveny tři výzkumné otázky, které postupně vedou k odpovědi na hlavní výzkumnou otázku.

4. 8. 1 Výzkumná otázka č. 1

Jaké typy obětí se na pracoviště obracejí s cílem hledání pomoci a poradenství?

V tomto případě odpověď respondentů byla široká, jak se dalo očekávat, což vyplynulo z široce podané otázky. V souvislosti s tím, jaké existují trestné činy, můžeme říci, že existuje stejný počet odpovědí. Samozřejmě byly zde vyjmenovány oběti od trestných činů majetkových, ublížení na fyzickém a psychickém zdraví po pozůstalé po obětech a zvláště zranitelné oběti. To potvrzuje vyjádření informanta č. 4: „*Je to široké spektrum od závažné trestné činnosti, sexuálně motivované trestné činnosti, po dopravní nehody, a další*“. Přestože pouze jedna organizace je cíleně poradnou pro oběti násilí (I3), i další informanti řadili nejčastěji mezi své klienty oběti násilí, především domácího násilí (I1, I2, I3, I5). Následně se každý zmiňoval o jiných klientech. Například častými klienty jsou mimo obětí násilí, oběti nebezpečného pronásledování (I1). Informant č. 1 také odpověděl, že většinou u nich pomoc hledají ženy, a to ze $\frac{3}{4}$., podobně se k rozdělení klientů podle pohlaví vyjádřil i I2. I3 pak zmiňoval i oběti znásilnění, a zvláště zranitelné oběti. Kromě seniorů (I3,I4), se pracovníci v I3 setkávají s dětmi, protože na poli sociálních služeb, fungují jako dětské krizové centrum. Jde nejenom o děti jako oběti se syndromem CAN, ale také o děti rozvádějících se rodičů, které mohou být nešetrně tímto procesem psychicky zraněny. Vzhledem k tomu, že informant č. 5 je zaměstnán u policie, která bývá prvním zprostředkovatelem předání právních informací, setkávají se se všemi oběťmi „*ať už jde o oběti proti, životu, zdraví nebo proti majetku, tak i se zvláště zranitelnými oběťmi podle ZOTČ*“.

Na dotaz, zda klienti docházejí do organizace sami nebo je posílá jiná organizace, převážná část odpovědí zněla: „*sami*“ (I1, I2). Většinou si je klienti najdou na internetu, vidí nějaký letáček o pomoci nebo o organizaci slyšeli z doporučení

známých. V PMS ČR a organizaci NOMIA, se setkávají s oběma variantami. Policie slouží jako koordinátor, který obětem doporučuje, na koho se mohou obrátit a dokonce má uzavřené smlouvy například s Bílým kruhem bezpečí, který podle smlouvy doporučuje Policie ČR obětem závažných trestných činů pro zkontaktování (I1). Policie „*má také zákonnou povinnost, pokud vykáže osobu ze společného obydlí, kde došlo k domácímu násilí, informovat intervenční centrum pro osoby ohrožené domácím násilím, o oběti, kterou následně intervenční centrum kontaktuje*“. Dětské oběti jsou do dětského krizového centra většinou posílány ze strany Orgánu sociálně-právní ochrany dětí. PMS ČR (I4) uvádí, že pracují podle agendy, ze které mohou vybrat oběti a nabídnout jim potřebnou pomoc.

4. 8. 2 Výzkumná otázka č. 2

Jaký způsob intervence při práci s oběťmi trestného činu dotazované organizace používají?

V případě Bílého kruhu bezpečí (I1) pracoviště poskytuje komplexní poradenství, tedy v organizaci figuruje dvojice psychosociální pracovník a právník. Klientům tedy nabízí sociální poradenství, psychologické poradenství a právní informace. V případě, že je o to oběť požádá, zastávají roli důvěrníka, tedy doprovázejí oběť k výsledkům, na úřady, a také zmocněnce, kdy za něj vyřizují administrativní záležitosti. Roli důvěrníka mohou také nabídnout pracovníci občanského poradenského střediska. Ale protože je tento poskytovatel sociálních služeb v registru poskytovatelů pomoci obětem zapsaný krátce, role důvěrníka obětem zatím nebyla poskytnuta. Informant z této organizace uvádí, že poskytují obětem především sociální a právní poradenství. Bílý kruh bezpečí v případě potřeby poskytuje psychologické poradenství v rámci krátkodobých terapií. „*Největší rozsah má u nás terapeutická práce*“, „*máme tady program na zpracování traumatu*“ uvádí informant z organizace Nomia. Spolupracují také s psychiatrickým oddělením fakultní nemocnice. Pracovníci organizace Nomia nabízejí službu důvěrníka či zmocněnce, kterou klienti využívají. Okrajově poskytují právní poradenství, což zajišťují externí kolegové. Občanské poradenské středisko se angažuje například u obětí domácího násilí v psychické podpoře oběti, kdy klientka nejprve přijde s tím, že chce podat žádost o rozvod. Postupně ale vyvstávají příčiny toho, proč žádá

o rozvod, tedy přítomnosti domácího násilí v manželství. Proto takovým klientkám v organizaci doporučují, „*aby s tím něco začala dělat*“ a po předání právních informací ji preposílají do intervenčního centra, uvádí I2. PMS ČR obětem v rámci restorativního programu Proč zrovna já?, poskytují obětem právní informace a seznamují je s procesem trestního řízení. Informant z PMS ČR uvádí „*Jsmo takovým rozdělovníkem, zjišťujeme, co oběť potřebuje, a nasměrujeme ji do dané organizace. Informace probíráme na case managementu, kde se schází tým pro oběti a nastavujeme pro oběť systém tak, aby byl efektivní a nemusely obcházet více organizací.*“ Terapeutickou činnost PMS ČR nenabízí. Podobnou roli zastupuje policie, která samozřejmě neposkytuje sociální služby, ale obětem předává informace, kam se mohou obrátit. Seznamují je také se základními právy jako oběti v rámci trestního řízení při prvním setkání s obětí. „*Těch práv je strašně moc*“, říká I5. Určitý okruh práv vysvětlují policisté ústně, ostatní předávají písemně. Pokud o to oběť požádá, vysvětlí jí i ten zbytek.

Podle výpovědí informantů se časová dotace pro práci s obětí liší. „*Závisí na osobě, jak snáší zátěž a traumatickou událost.*“ uvádí informant z organizace Nomia, kde některým obětem věnují 20 minut, jiné do organizace docházejí i dva roky. Průměrně se zde pohybuje věnovaný čas oběti od 3 měsíců až po jeden rok. To je vůbec nejdelší doba v porovnání s ostatními organizacemi. Z výzkumu vyplývá, že terapeutická činnost, pokud je poskytnuta, trvá nejdéle. „*Samozřejmě čas narůstá, pokud jsou poskytnuty navazující služby jako je terapie*“ nebo zajišťování funkce důvěrníka či zmocněnce, uvádí informant z Bílého kruhu bezpečí. V PMS ČR uvádí, že většina konzultací trvá hodinu, která je věnována seznámení oběti s jejími právy a procesem trestního řízení. Delší konzultace se zde vedou například s pozůstalými po obětech. Policie se s obětí setkává v průběhu celého trestního řízení. Přímá práce s obětí probíhá u policie při ohlašování trestného činu, a poté při výslechu, kde se zohledňují práva oběti, pokud jde například o oběť znásilnění, nebo dítě jako zvlášť zranitelnou oběť podle ZOTČ.

Organizace spolupracují při poskytování pomoci a poradenství obětem. Při zjištění přítomnosti domácího násilí v domácnosti, jsou klienti organizacemi preposílány do intervenčních center, uvádí Bílý kruh bezpečí i Občanské poradenské středisko. Organizace Nomia v tomto případě uvádí: „*intervenční centra řeší nahlášená násilí, u nás se řeší latence.*“ PMS ČR zastřešuje interdisciplinární tým pro oběti, který se

u nich schází. Konkrétně do PMS ČR právě všechny dotazované organizace z tohoto výzkumného souboru docházejí na setkání interdisciplinárního týmu. Na těchto setkáních řeší jednotlivé případy (case management) a domlouvají se na poskytnutí služeb obětem v budoucnosti. Jak uvádí I4 z PMS ČR: „*Cílem je, aby byla pomoc oběti poskytnuta efektivně a oběť všude nemusela vyprávět svůj příběh, což může v opačném případě vést k sekundární viktimizaci.*“

4. 8. 3 Výzkumná otázka č. 3

Jak se vydání ZOTČ promítlo do práce s oběťmi trestných činů?

K větším změnám došlo na pracovištích Policie ČR. Ta musí obětem hned při prvním kontaktu předávat informace o právech ústně a také písemně. Rozsah práv se rozšířil. Dále se jedná o procesní postup policie při jednání s obětí. Oběť může požádat o skrytí osobních údajů ve spise v případě, kdy chce do vyšetřovacího spisu nahlídnout podezřelý, může žádat o poskytnutí informace o tom, kdy bude odsouzený propuštěn z vězení. Informant č. 5 také uvádí: „*K oběti přistupujeme jako k oběti, ne jenom jako k jedné ze stran řízení a nutí nás to k nějakému citlivějšímu přístupu.*“ K dalším procesním úkonům a právům, které přiznávají oběti lepší postavení, patří výslech sexuálně zneužitě oběti policistou stejného pohlaví a takovým způsobem, aby výslech nemusel být později opakován, což v opačném případě může přispívat k rozvoji sekundární viktimizace. Výslech, pokud je proveden kvalitně, může pak být i čten při dokazování u soudu a oběť už o tom sama nemusí mluvit. O lepší spolupráci s PMS ČR, ale i posunu spolupráce s policií mluví i I2, který uvádí: „*Přístup policie se změnil a klienti sem chodí, aby si ozřejmili některá práva, která jim byla předána policií písemně a říkají, že to není, jak to bývalo, a jsou spokojenější. Jsou poučováni, i když jakoby v rychlíku.*“ a I3, který uvádí: „*Od uvedení zákona pocítuji lepší spolupráci s policií, taková větší návaznost, Asi mají více povědomí o těch věcech, než to bylo před uvedením zákona.*“ Pracovníci v Nomií se i více setkávají s tím, že oběti se přicházejí v současnosti více informovat o peněžité pomoci obětem od státu. To znamená, že i v povědomí veřejnosti se dané informace rozšířily. Informant č. 4 uvádí, že PMS ČR na zákon reaguje i tím, že rozvíjí restorativní programy a v rámci středisek pracují poradci specializovaní na práci s oběťmi. Ti pak hrají roli i důvěrníka a doprovází oběti

na úřady. Za nejzásadnější změny považuje I1 nová práva na doprovod důvěrníkem, ať už k výslechu nebo k soudu, a peněžitou pomoc od státu. „ *V současnosti je to systematictější a lépe dostupné*“.

Informanti vnímají zákon pozitivně. Někteří informanti uvádějí, že dosud ještě nebyl aplikován v takové míře, v jaké by si zasloužil. I1 má takovou zkušenost, že některé orgány činné v trestním řízení se doposud zaměřují na dodržení práv pachatele, než oběti. V tom vidí možnost zlepšit aplikaci zákona také I3, protože vnímá mezeru v zacházení s tímto zákonem u orgánu činných v trestním řízení. „ *Je to spíše o lidech, o přístupu.*“ S tím, že zákon umožnil uspořádat práva oběti a shrnout je, přidat zasloužená práva, souhlasí všichni informanti. Samozřejmě díky činnosti PMS ČR a interdisciplinárního týmu pro oběti vidí přínos v networkingu (I3). Zároveň tento informant vidí pokrok v tom, že domácí násilí není tolik bagatelizované. Zákon práva shrnul a dokázal uchopit, že se v tom orgány činné v trestním řízení lépe orientují. I4 souhlasí s tím, že oběti mají větší přehled v tom, na co mají ze zákona nárok, mohou se zeptat a u soudu vydat prohlášení oběti o dopadu trestného činu na její život, což je bráno jako důkazní prostředek při soudním jednání. Informant č. 5 zhodnocuje zákon rovněž pozitivně, přestože policisté mají nyní více práce, je to pro dobro věci.

Nedostatek v právním úpravě ZOTČ Policie ČR vidí, přestože je obtížné s tím něco dělat. Musejí totiž předávat každé oběti ihned po nahlášení trestného činu velké množství informací, které oběť není někdy schopna vstřebat, zvláště pokud přijde na policii oběť násilného trestného činu, „*tak stejně má myšlenky někde jinde, ale nic s tím neuděláme, řešením je ty informace jim nedat, což by bylo horší*“. Základní informace jsou jim předány ústně. Ty další písemně. Jedná se asi o 4-6 listů papíru formátu A4. Pokud oběť chce právům porozumět, je pak prací organizací zapsaných v registru poskytovatelů pomoci obětem či PMS ČR, aby jim je více přiblížila. Informant č. 4 vnímá současnou právní úpravu jako dostačující, tak i ostatní I1, I2, I3. Někteří vidí mezery v aplikaci zákona. Informant č. 2 se také obezřetně zmínil o spekulativní otázce práva oběti na důvěrníka, kdy osobu, která zastává tuto funkci, soudy vyžadují identifikovat a uvádějí tuto identifikaci při čtení během soudního řízení, což může způsobit narušení soukromí důvěrníka. Myslím, že tato zkušenost musela být nedorozuměním při trestním řízení některého sociálního pracovníka

a soudů, protože § 16 ZOTČ uvádí, že pokud o to oběť požádá, jsou identifikační údaje i důvěrníka skryty.

4. 9 Interpretace a shrnutí dílčích zjištění

Z odpovědí, které byly poskytnuty uvedenými informanty, lze vytvořit závěrečnou zprávu, která odpovídá na hlavní výzkumnou otázku a cíl práce: Zjistit jak se změnila nabídka poskytovaných forem pomoci a poradenství obětem trestných činů po uvedení v platnost ZOTČ.

Z pohledu historického při vydání nového zákona o obětech trestného činu došlo k výraznému posílení práv obětí. Zákon vymezil pojem oběť. Zároveň práva obětí jsou shrnuta v jednom zákoně, a proto i předávání informací a pomoci ze stran sociálních pracovníků a orgánů činných v trestním řízení je snadnější a nadále se bude podle vyjádření a přání informantů snad zlepšovat. Organizace, které pomáhají obětem, jsou shrnuty v Registru poskytovatelů pomoci obětem, a pro policii i oběti z toho plyne, že mají přehlednější přístup k tomu, kde mohou přiměřenou a požadovanou pomoc pro daný typ oběti očekávat.

Oběti se mohou snadněji orientovat ve svých právech. Mezi nejvýznamnější práva, která jsou obětem deklarována, patří práva na odbornou pomoc, právo na informace, právo na ochranu soukromí. Dále sem patří zavedení institutu důvěrníka oběti, organizacemi nabízen a oběťmi hojně využíván, institut *victim impact statement*, tedy prohlášení oběti o dopadech trestného činu na její život a institut předběžných opatření v trestním řízení. Především možnost prohlášení oběti o dopadu trestného činu na její život je podle PMS ČR oběťmi využívána a oceňována. Zákon určuje orgánům činným v trestním řízení, aby s obětí v procesním řízení zacházely a jednaly šetrně a citlivě.

Policie ČR v mnohém změnila procesně přístup k vyslýchané oběti násilných trestných činů, sexuálně orientovaných násilných trestných činů a zvláště zranitelným obětem. Zároveň z výzkumu vyplynulo, stejně jako z následujících vyjádření v člancích o názorech na ZOTČ Bílého kruhu bezpečí a právníků Jelínka a Pelce, že informací, které má policista oběti při nahlášení trestného činu předat je opravdu

hodně a ne vždy je vhodné těmito informacemi oběť, pokud je rozrušená, zahlcovat při prvním setkání.

Zákon přinesl objektivně řadu výhod pro oběti. Slovy některých sociálních pracovníků se soudní praxe konečně zaměřila spíše na práva oběti, než pachatele. Pracovníci Bílého kruhu bezpečí ovšem bezpochyby vnímají i některé nedokonalosti, ne v právní úpravě, ale v její aplikaci. „*Paradoxně jsou oběti ve srovnání se stavem před přijetím zákona hůře poučeny o svých právech.* „(Už rok mají oběti trestných činů svůj zákon, 2014)

Do poraden klienti přicházejí s formuláři *Základní informace pro oběti* nebo *Poučením poškozeného v trestním řízení* a žádají o vysvětlení paragrafů na těchto listinách. Pro oběti v její náročné životní situaci může být obtížné porozumět zákonům, které neznají či jim nerozumí, a tak potřebují srozumitelné podání informací od policie, sociálních pracovníků, soudců nebo státních zastupitelů o obsahu práv, která jsou jim zákonem ústně i písemně předány při prvním kontaktu s policií. Užitečnost zákona rovněž spočívá ve schopnosti vysvětlit obětem postup, jak svých práv mohou dosáhnout. Cílem orgánů činných v trestním řízení je vzdělávat se v této oblasti poradenství a pomoci. V rámci toho apelovala i bývalá ministryně spravedlnosti ČR Helena Válková v roce 2014 na proškolení policie ohledně poučovací schopnosti. (Zákon o obětech trestných činů platí rok, poškození už získali osm miliónů, 2014)

Jelínek a Pelc rovněž vnímají za nešťastnou povinnost Policie ČR a policejního orgánu ukotvenou v § 8 ZOTČ. *Podle něj musí předat oběti velké množství informací, a to i bez žádosti během prvního kontaktu s obětí, což je naprosto nevhodná chvíle, kdy oběť bývá těsně po útoku zahlcena množstvím informací.* (Jelínek a Pelc, 2015) Proto apelují na změnu této části zákona. Doporučují, aby zákonodárce vyjádřil policii větší důvěru při poskytování těchto informací a aby v případech, kdy je oběť bezprostředně po spáchání trestného činu psychicky rozrušená, nemusela postupovat takový proces ihned při prvním kontaktu bez zbytečných průtahů.

Bílý kruh bezpečí komentuje i pozitivní změny. Po ročním fungování nové legislativy vnímají ze svého pohledu ohleduplnější přístup k obětem ze strany policistů, zejména vyšetřovatelů. *Z katalogu práv oběti jsou v posledním roce*

nejčastěji využívána nová práva na doprovod důvěrníka, na prohlášení o dopadu trestného činu na život oběti, na seznámení se spisem před podáním obžaloby, na peněžitou pomoc státu nebo právo na informace o pachateli. (Už rok mají oběti trestných činů svůj zákon, 2014) Na zlepšení spolupráce s policisty a orgány činnými v trestním řízení se shodli informanti z provedeného výzkumu v této práci. Vnímají bližší spolupráci a citlivější přístup k obětem ze strany policie. Zároveň uvádějí, že drobné mezery ve spolupráci neziskových organizací a státní sféry vnímají. Většinou se ale jedná o rozdíly v jednání v individuální rovině než-li vnímání špatné spolupráce s organizacemi celkově.

Ke snadnějšímu přístupu a vyhledávání obětí, kterým je potřeba nabídnout pomoc, přispívá po uvedení ZOTČ činnost PMS ČR. Ta v rámci restorativních programů svolává interdisciplinární tým a během case managementu řeší jednotlivé případy obětí a jejich zajištění potřeb jednotlivými pracovišti. Ze zkušenosti z praxe v PMS ČR vím, že informanti z tohoto provedeného výzkumu se takovýchto setkání pod vedením PMS ČR zúčastňují. Tyto interdisciplinární týmy vede specializovaný pracovník PMS ČR poradce pro oběti.

V neposlední řadě patří k výrazným změnám odškodnění oběti prostřednictvím peněžité pomoci od státu, jejímž účelem je překonat zhoršenou životní situaci oběti. Úkol nárokovat náhradu škody a nemajetkové újmy tak přechází na stát. Zákon se v mnohých bodech snaží zamezit vzniku rizika rozvinutí sekundární viktimizace.

Závěr

Vytyčeného cíle bylo pomocí zmíněné metodologie dosaženo. Cílem výzkumu se stal především fakt zjistit, jaké změny nastínil ZOTČ ve formách pomoci obětem. Během rozhovorů s informanty, kde bylo využito především otevřených otázek, mohli respondenti otevřeně mluvit a vyjadřovat své názory. Metoda polostrukturovaného rozhovoru umožnila doptávat se při rozhovorech na konkrétní témata, která nebyla úplně zodpovězena.

V empirické části jsem se snažila zjistit a ověřit, jak se daný zákon promítl do práce s oběťmi trestných činů. Zaměřila jsem se na to, která práva oběti jsou využívána nejvíce a zda opravdu všechna práva jsou při obhajobě oběti využívána v trestním řízení. Ve třetí kapitole teoretické části, která se věnuje formám pomoci a poradenství obětem bylo nastíněno několik novinek, které se měly do činnosti organizací, po uvedení v platnost ZOTČ, promítnout. Ve výzkumu bylo potvrzeno, že oběti hojně využívají institutu důvěrníka a zmocněnce. Zároveň z výzkumu vyplynulo, že oběti často využívají institut victim impact statement. Výrazně se do řešení problémů obětí promítl vytvoření restorativních programů pod vedením PMS ČR. Jako negativum je vnímána povinnost policie seznamovat oběť s většinou práv ihned při nahlášení trestného činu.

Závěrečná práce může být přínosem neziskovým organizacím i jiným odborníkům, které s oběťmi pracují, aby zjistili, jak se k novému zákonu staví lidé, kteří s oběťmi pracují denně, a zda existují nějaké mezery v přístupu k práci s oběťmi. Zároveň může být pomocníkem pro veřejnost, která se může dozvědět, jaká práva jsou nyní obětem deklarována.

Zajímavé by pro budoucí výzkumy bylo provést rozhovory s oběťmi trestného činu či dotazníkové šetření, u obětí násilných trestných činů, ublížení na zdraví a jiných, které mohly utrpět i psychickou újmu následkem trestného činu. Po určité době, kdy ohlásily trestný čin a jejich psychický stav by již byl stabilizovaný, by cílem výzkumu bylo zjistit, jak vnímaly předávání informací Policií ČR ihned při prvním kontaktu a jaká pomoc pro ně byla v dané chvíli nejužitečnější z jejich pohledu.

5 Seznam literatury

BOUŘA, Václav. *Vybraná témata z kriminologie*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2007, ISBN 978-80-7368-309-2.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forenzní psychologie*. Plzeň: A. Čeněk, 2004, Vysokoškolské učebnice. ISBN 80-86473-86-4.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Policejní psychologie*. Plzeň: A. Čeněk, 2006, 309 s. ISBN 80-86898-73-3.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila; VITOUŠOVÁ Petra. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. Praha: Grada, 2007, ISBN 978-80-247-2014-2.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum, základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, ISBN 80-7367-040-2

JELÍNEK, Jiří a kol. *Zákon o obětech trestných činů: komentář s judikaturou*. 2. dopl. a rozš. vyd. Praha: Leges, 2014, Komentátor. ISBN 978-80-7502-016-1

KVĚTENSKÁ, Daniela. Možnosti podpory obětí násilných trestných činů v průběhu trestního řízení. In: TAUCHEN, Jaromír a Karel SCHELLE a kol. *Trestné činy proti životu a zdraví včera a dnes*. Ostrava: Key Publishing, 2015, Monografie. ISBN 978-80-7418-248-8

SOCHŮREK, Jan. *Nástin vybraných problémů viktimologie*. Liberec: Technická univerzita, 2003, ISBN 80-7083-745-4.

VELIKOVSKÁ, Martina. *Psychologie obětí trestných činů: proces viktimizace, status oběti a jeho význam, prevence a vyrovnávání se s viktimizací, reálné případy z policejní praxe*. Praha: Grada, 2016. ISBN 978-80-247-4849-8.

VICHEREK, Roman. Oběti trestných činů a jejich práva. *EPRAVO.CZ – Sbirka zákonů, judikatura, právo*[online]. 26. 11. 2013[cit. 15. 10. 2016]. Dostupné z: Epravo.cz, články, *Oběti trestných činů a jejich práva*[online] 26. 11. 2013 [cit. 11. 11. 2016] Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/obeti-trestnych-cinu-a-jejich-prava-92945.html?mail>

Elektronické zdroje

Už rok mají oběti trestných činů svůj zákon: Aktuality. *Bílý kruh bezpečí o. s.* [online]. 2014 [cit. 2016-10-13]. Dostupné z: www.bkb.cz/aktuality/n413-uz-rok-maji-obeti-trestnych-cinu-svuj-zakon

Bílý kruh bezpečí, o. s., *Práva oběti trestného činu*, infovictims.cz, [online]. 2013 [cit. 5. 2. 2017]. Dostupné z: <https://www.bkb.cz/pro-odborniky/doporucena-literatura>

Pěněžitá pomoc obětem ze strany státu. *Bílý kruh bezpečí* [online]. [cit. 2017-06-19]. Dostupné z: <https://www.bkb.cz/pomoc-obetem/zadost-o-penezitou-pomoc-nahrada-skody/penezita-pomoc-obetem/>

Poslání a činnost. *Bílý kruh bezpečí o. s.* [online]. 2017 [cit. 2017-05-20]. Dostupné z: <http://www.bkb.cz/o-nas/poslani-a-cinnost>

JELÍNEK, Jiří; PELC Vladimír. *Zákon o obětech trestných činů-jeho nedostatky a možnosti řešení*. Bulletin-advokacie[online]. 11. 11. 2015[cit. 1. 12. 2016]. Dostupné z: <http://www.bulletin-advokacie.cz/zakon-o-obetech-trestnych-cinu-jeho-nedostatky-a-moznosti-reseni?browser=mobi>

JELÍNEK, Jiří. Předběžná opatření v trestním řízení. Bulletin-advokacie[online]. 17. 6. 2013[cit. 5. 12. 2016]. Dostupné z: <http://www.bulletin-advokacie.cz/predbezna-opatreni-v-trestnim-rizeni>

MARKOVÁ, Kateřina. Re: *Informace o právu na peněžitou pomoc* [elektronická pošta]. Message to: Petra Fiedlerová. 8. března 2017 [cit. 10. 3. 2017]. Osobní komunikace.

Probační a mediační služba České republiky, *Projekt Proč zrovna já? II.*, pmscr.cz, [online]. 2017 [cit. 20. 5. 2017]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/proc-zrovna-ja-ii/>

Pomoc obětem TČ: Oběť trestného činu a poškozený v trestním řízení. *Policie České republiky* [online] 2016 [cit. 12. 10. 2016]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/obet-trestneho-cinu-a-poskozeny-v-trestnim-rizeni.aspx>

Zákon o obětech trestných činů platí rok, poškození už získali osm milionů. *iDnes.cz/zpravy* [online]. 2014 [cit. 2016-11-16]. Dostupné z:

http://zpravy.idnes.cz/zakon-o-obetech-trestnych-cinu-plati-rok-poskozeni-uz-ziskali-osm-milionu-1t2-/domaci.aspx?c=A140805_135047_domaci_vlo

Zákony

- zákon č. 43/2014 Sb., o obětech trestných činů, dostupné z:
<http://www.zakonyprolidi.cz>
- zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, dostupné z:
<https://www.zakonyprolidi.cz>
- zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, dostupné
z:<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>

Seznam tematicky souvisejících pramenů

www.infovictims.cz